

tó" néprajzi összeállítást ad az év első hat hónapjának időjósól tapasztalatairól, jeles napjairól, ünnepi és munkához kapcsolódó szokásairól. Szakszerűségét illetően mindössze egy kifogást tehetünk: az "esztendő néprajzá" évszakok vagy ünnepekörök rendje alapján áttekinteni adekvátabb, mint a naptár beosztása alapján, de érthető a televízió munkaközösségének eljárása: ők műsrot készítettek, nem néprajzot tanítottak, pedig ez a stúdió fájdalomosan hiányzik oktatásunkból. (Ha viszont műsrot készítettek, akkor tiszta artikulációjú műsorvezetőt kellett volna keresni!)

Az egyes népszokásokat, megfigyeléseket, elnevezéseket vizsgálva gazdag művelődéstörténeti anyag áll össze, s ez a korábbi sorozatot kőzreadó szalag legfőbb értéke. Azt, hogy a szerkesztés nem súlypontozza ezt az ismeretanyagot, a néző gyerekek ösztönösen is észreveték, s kevésbé figyeltek rá. Figyeltek ellenben az összesen három óra nagy részét kitöltő dramatikus részekre. A dramatikus részek, dalok, rigmusok előadói gyerekek, akiket láthatóan jobban izgatnak a meglevenítés külső vagy másodlagos elemei (jelmez, kellékek stb.), mint maga a hagyomány, annak igazsága és ápolása.

A néprajz a népelet mélyét kutatja; a Hónapsoroló I. a felszínét készen találja. Nem hiszem, hogy ezzel a műsorkészítő s következőképp távolságtartó attitűddel élővé lehet tenni az értékeket, meg lehet nyerni a gyerekeket, be lehet őket kapcsolni a hagyományba.

Mert végső soron erre volna szükség: bekapcsolódni; ahogy a tánczázi kultúrába vagy a velemi "fafaragó ház"-beli kézművességbe például. A személytelenség a televízió egyik legnagyobb veszélye: az ablak elvlaszt, kikapcsol.

(Hónapsoroló I., Televideo Kiadó)

LAMI PÁL

Olvassuk el együtt! "ezúttal más formájú versekkel..."

Ha Ady Endre egyetlen novellaremeket se írt volna, prózája akkor is számon tartandó. Mint a lángelmék minden leírt sora, sorsuk minden megélt pillanata. És ezt az igazságot csak a középszörűek, a féltehetségek, a valódi minőség iránt érzéketlenek vélhetik igazságtalanságnak. Hiszen a gyöngébb, az odavetett, a kidolgozatlan, a véletlenül vagy percnyi muszájból írt munkái – gyöngébb, odavetett stb. Ady-írások. Különlegességüket egy életmű szavatolja. A tévesztés is a remekműhöz vezető lépcső: akár kísérlet, akár erőpóba, akár a figyelem röpke elernyedése az ok. S Ady leghalványabb lapjain is találunk egy-egy olyan különlegesen megcsavart szót, egy-egy olyan indulatmozzanatot, amely remekművekben hitelesítődött vagy fog hitelesíttetni. Nemcsak versekben, hanem novellákban is. Mert Ady novellairódalma, ez a hatalmas "korpusz", nemcsak egyéb, nemcsak kalauz a költészetéhez, hanem önértékei, a pusztá esztétikum – ha beszélhetünk ilyenről egyáltalán – alapján is századunk magyar szépirodalmának megbecsülendő értéke, néhányá pedig örök és kihagyhatatlan antológia-darab. A reprezentáns Csáth-, Bródy-, Thury-, Cholnoky-, Szini- stb. novellák méltó társa.

S ugyanígy élete is, a maga teljességében: élet és mű keveseknél mosódik olyan pontosan egymásra és fakad egymásból, mint nála. Sorsa lirizált élet, műve esztétikumba emelt emberi pálya.

Regényt nem írt, csak akart, kezdett és ígért, Nagyváradról, A Vér városáról; a színpaddal is csak emlegette a "leszámolást". Sorsa a költészet volt, élete az újságírás. Novellái sorsának és életének egyaránt részesei és lekötözeteltjei. S ha ritkábban emeljük is ki őket az Ady-líra árnyékából, fel kell ismernünk azt a teljességet és teljesség-igényt, ami Ady minden tettének és műfajának meghatározó vonása, lényege. Lírája – önmaga láttatása: a feltárulkozó énen mindazokat a erkölcsi, szociális, lélektani és történelmi tartalmakat értve, amikhez Ady kötődött, amiket korából magáénak hitt, vallott és vállalt, akár az önistenülés romantikus gesztusában – hiszen sorsa "summája ezrekének". Legtöbb prózai munkája is vallomás, kibeszélés, de ugyanakkor beszámoló is, leírás és szociális, pszichológiai általánosítás. Az a fajta teljesség, amit a novellák lényegének hiszünk: szociális teljesség, s mint ilyen, elvlaszthatatlan Ady publicisztikájától.

A hírlapírás Adynál – s még oly sokaknál a századelő forrongó, csodaváró, tettekre áhító éveiben – tölt mint életforma: magatartás. S ha magatartás, akkor erkölcs is, melynek fő vonásai az ismeretek teljességének és az azonnali kommentálásnak a követelménye. A mindennapos

igazmondás, a szüntelen jelenlét mámor. Készenlét, politikai figyelem és emberi érzékenység. Ahogy a századelő magyar és európai kérdéseiből aligha hiányzik egy is Ady cikkeiből, úgy novelláiból sem a kor mutatta sorsképletek. Alakrajzok adják többségét és lényegét Ady szépprózai írásainak, egy-egy pillanatra, amelyben egy emberalak kiteljesedhet akár az örömben, akár a pusztulásban. Erre a fajta rajzra vezette műfaja – s minden bizonyos alkata is –, a tárca. S ezért érezhetünk valami hamisat akkor, amikor Ady-novelláskötetet veszünk a kezünkbe. Az ide összefogott írások hajdan, s ami fontosabb, rendeltetésük szerint egy újságdoldal részei voltak. A vezércikkék, publicisztikák, társasági tudósítások, sajtóirodai jelentések, "mínuszos" hírek kommentálói, ellenpontozói, társai. Az újság egy napos halhatatlanságának bajonkjelőltejei. Ady művészetétől megkapják ugyan a maradandóság jussát, de igazi létformájuk az aktualitás, a perc volt, a Szilágy, a Debreceni Újság, a Nagyvárad Napló mindig "aznapi" száma, lent "vonalt alatt". "Kisdéd historiák véletlen találkahelye ez a könyv, melyet most már kezdek nagyon az enyémnek s félténivalóan Ady-könyvnék tartani" – írja 1910-ben egy prózakötet előszavában...

Az újságró hozóját egy hírhez – látva, hallva, olvasva – s kommentálja. A tárcanovellában az esztétikum erősíti és általánosítja a hírbe foglalt esetet. Történetek egy temetőről, Apró véres balladák, Esetek – jellegzetes tárca címek ezek Adynál. S ha kíváncsiak vagyunk arra, hogy miként születik egy hírből irodalom – sőt rémekmű –, akkor lapozzunk bele Ady jegyzetfüzetébe. Egyik helyen ez áll: "A Népszava számára: A masiniszta anyja, mikor a fia meghal egy összeütkezésnél, a vonathoz kerül kegyelomból, mint takarítónő." Talán egy párizsi napilapban bukkanhatott rá, s az sem lehetetlen, hogy éppen a vasút közölte "nagylelkűségét" reklámozandó. A Pierre sírja nem fölcifrázza az esetet, hanem kibontja belőle a tragédiát, a rögeszmébe torkolló gyász közörszót. A groteszk elemeket is felvonultató látomás már az író műve. A magára maradt asszony azon a vonalon jár nap mint nap, ahol a végzetes baleset, a hőstett történt, és nap mint nap elrántja a száguldás a sínek melletti sírkeresztől, a tragikus, de megnyugvást szerző végső gesztusig.

Három és félszáz 3-4 oldalas írás Ady Endre novellisztikája. Nem tudni, hány "Ady-dal temetőddél" bennük, de azt igen – szinte megszámlálhatóan –, hogy milyen bőséggel alakrajzot, milyen rétegzettségű emberi-művészeti dokumentumot nyertünk általa. Néhol szimbólumba emelkedően olykor szentimentalizmusba hajlítva, másutt természetes kegyetlenséggel vagy lélek-tani furcsaságokra sarkítva sorolódnak eléink azok, akik a századelőn éltek vagy élni akartak. Nyomorult cseléd lányok, csaló vagy megkínzott papok, cifra katonák, szereleméhes diákok, derékgörbítő és tartásos parasztok, szélhámósok, egymást kínzó betegek, a nagyváros kivetettjei és bolyongói, írók, újságrírók, áruló fránstudók, a színházak beteg szépségei, a levítézzelt vitélző rend tagjai, a nyakas "kisurak".

A Partiumban, a Szilágyságban – az Ady-élet és Ady-mű forrásvidékén és táptalaján – megrekedt az idő, jobban, mint másutt az országban. Peremvidék volt ez mindig, köztis, szél-és hadjárta vidék, s lett belőle a múlt század végére – Adynak a felvidéki Sáros megyére ragasztott szavával – "magyar Gascogne". A riportert Ady egyszerűs mind krónikás is. A tájban mindig és mindenütt ott volt – eme novellás dokumentumok szerint – a múlttal terhes jelen és a jövő szép vagy szépen elhalt ígéreteivel teljes múlt. Egy mondatba is összeszővődhetik a kurucos tradíciók emelkedettsége a pusztítva pusztuló dzsentrí képeivel. Főleg Váradról nézve, Párizsból és Pestről vissza – és alátékintva látszik tisztán az idő terhe – a vidéki Magyarország emberi-társadalmi borulata. Öreg Szilágyi István, a Lázár-gyarmat lakói, ódengerei Dengelegyh Rudólf, a Vadághyak, a Pándyak, a cigányos Buray – szinte már a nevek szóhangulata eligazít a pusztulás mibenlétében és formáiban. De ezekből a figurákból nő ki az egyik utolsó Ady-novella csodálatos alakja: Láposy Ruben. Úgy növeszti ki őt Ady a fajtájából, hogy őst teremt benne és általa az előbbieknél. Az "éhes, rongyos, kardos kisurak" talán legszebb példája irodalmunkban jó Láposy Ruben, aki "a jobbágyságra süllyedt nemesek közül fölemelkedett a szabados harcolók sorába" egy megfényesedett történelmi pillanatban, Bocskai idején. S akít ekkor a felemelkedés, a győzelmek közepette csap meg az öregedés szele, a kérdés: a kérdés: a kérdés: a kérdés? "Már piros a kékeres szőlőlevél, látgy a szeme, itt a szüret, s utána jön a tél, Bocskai jó vitéze, Láposy Ruben. Haj, mi volt a te életed, olcsó verekedések, olcsó szerelmek, kóborlások, korhelykedések..." S ha ideolvassuk az ekkor született Ady-versek közül a Nem csinálisz házat vagy A kuruc halála címűt, akkor a líra által is megerősödik benyomásunk a sejtelmes szépségekkel muzsikáló novella egyszerű teljességéről: az egyéni és a történelmi idő vallomásos egyszerűségről.

Ady sorsa a művek fölött nézve magyarázat. Az az egyszerű tény, hogy Nagykárolyba is járt iskolába a Régi tavaszi háború meg a Vlg Avay Ábris miatt fontos. Betegsége a Mihály Rozália csókja miatt, aminél keservesebb és szoltárosan tisztább hittételt keveset olvashattunk az egyéni sorsot megrontó végzetről, az önpusztítás műveket termő és emberi nyomorultságra futtató kényszerűségéről.

Az élet a mű magyarázata, a novellák viszont sokszor a versek magyarázatai Adynál. Előszörök

a témában, nyelvben, indulatban. Erre a vonásukra figyelmet kell szentelnünk; ablakot nyitnak a lírai teremtés titkos műhelyére. Jelzéseként és bizonyosságul elég, ha elolvassuk az Egy keresztvétel története című írást, ami nemigen rögzít többet, mint egy különös bódulatot, meghatott és megszállott percet, s annak groteszk, anekdotikus kifejeletét – s közben a Szamosvölgyet. A buzgó filológia kiderítette, hogy 1901-ben esett meg a história, Ady 1908-ban írta meg. S ha a novella elolvasása után elővesszük az 1914-ből való A Kalota partján című, fényből és erkölcsből szőtt varázslatos verset, akkor elég alapunk lesz a költői ihletés, fogalmazás és teremtés fölött való tűnődéshez.

Ady elutasítja a "csinált-meséket", életes esztétikájában nincs helyük. A csinálás helyett a teremtést választotta: a valóság és a nyelv titkainak fűrkészése útján, a hangsúlyok megnyomásával. Prózaíróként olyan felismerésekhez is eljuttatta kivételes élességű látása, amelyekkel napjaink epikusainak is minduntalan birokra kell kelniük. "Nincsenek véges történetek... Örökös egy folyása az élet. Bajos volna hát belátni, s mi gyöngö szemű emberek ezért aprózzuk föl esetekre. Ígyen csinálunk a nagy folyamatosságból kis történeteket. Ígyen törük az élet nagy harmóniája az emberek ajkán mesékre, csodákra, szenzációkra, anekdotákra, vígjátékokra, regényekre és tragédiákra." – írja 1899-ben. A Vér városa című "elbeszélést" ezzel a jegyzettel vezeti be: "Ez az írás próbája egy készülő, furcsa regénynek, s harcos, katonai szavakkal szölván: részlete egy tereptanulmánynak". Adynál az efféle szóválasztás inkább csak megsejtés eredménye lehetett, ráismerés. Ennek ellenére is: ha mai prózaírodalmunk előzményeire vagyunk kíváncsiak, a ő novelláit is fel kell lapoznunk.

Tény és irodalom. Ady egyszer egy hajnali órán, ittas fővel kijöve a Három Hollóból, felmászott az Operaházat őrző szfinx hátára és lezuhant a kőre, majdnem végzetesen. Az esetet ketten örökítették meg. Az elszenvedője 1907-ben a Vasárnapi Újságban és Krúdy Gyula 1919-ben, a költő temetése után a Nyugatban. Ady írása figyelmeztetést lát a történetben: ne tékozzolja magát az, akit "a Végtelen és a Titok kínozt". Krúdy Gyula a magasba törés és a halálban a legmagasabbra jutás szimbólumát teremti meg belőle, A halál, a visszavonhatatlanság gyászában. "Még kell halnod Ady Endre, hogy mindenki levegye a kalapját előtted, nem egyedül csak a kucséber a Három hollóban."

A két beszámoló együttesen érvényes.

ALEXA KÁROLY

Disputa

Márai Sándor: *Halotti beszéd* verséről

E. E.

Miért éppen a búcsúzás-búcsúztatás legősibb műfaját választja a regényíró-költő? A súlyos szavak nem a fizikai lét befejezéséről szólnak (a vers megírása után még csaknem négy évtizedig élt Márai), nem rokontól, baráttól, valaha élt személytől búcsúzik, de mégis eltemet valamit. A megismételhetetlent, a visszahozhatatlant, a föl nem támaszthatót, a soha többé föl nem támadót; az életformát. A kassai polgár, az Európát becsavargó intellektuel, a Miko utcai lakás ablakából Kosztolányi kertjébe pillantó író attól a múlttól búcsúzik, amelyet ő maga tett múlttá elzárva magát – igaz, saját elhatározásából, makacs önemésztéssel – attól a szellemi léttől, amelyet a nápolyi öbölre vagy a Vezúv klasszikus formájára pillanatva sem tud többé úgy megidézni, hogy otthon érezhesse magát valaha, valahol. A Krisztinaváros nem látszik már a Posilliporól. A vers ugyanis ott született, 1950-ben. Halotti beszéd, de inkább tudósítás a lélek tájairól, az emigrációs lét sivatagából; amikor "a lélek kialszik", mert elporladnak a kapaszkodók, és az emberiség is az iszonyú elporladás veszélyeztettségében él.

N. I.

Talán megkockáztatható az a feltevés is, hogy a műfaj megválasztásában tudat alatti motivációként ott munkált a híres költőtárs, a nagyra becsült művész-szomszéd, a sokat szenvedő példakép: Kosztolányi emléke akár a hihívás, akár a tisztelet okán. Ám a vers pszichológiai megközelítése alapján ez a gondolat elhanyagolhatóan tűnik, bár a keret, a konkrét-élvont jelleg egyidejű érvényesülése, az emberi méltóság megőrzéséhez való ragaszkodás, az ember egyedüli példány-voltának hangsúlyozása (amit már Márai művekben, pl. a Föld, föld...-ben is fellelhetünk) mind-mind igazolni látszanak feltevésünket. De míg Kosztolányi verse a halál árnyékában felzendülő életigenlés, Máraié inkább a szellemi értékpusztulás fölötti fájdalom.